

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

ЯН АРОНОВ

УДК 340.12

**ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ЮРИДИЧНІЙ
ПРАКТИЦІ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК».

Науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент,
Герой України, Заслужений юрист України
Француз Анатолій Йосипович,
Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»»,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Корчевна Любов Олександрівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
завідувач кафедри конституційного права
та правосуддя;

доктор юридичних наук, професор
Кельман Михайло Степанович,
Інститут права та психології Національного
університету “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії та філософії права.

Захист відбудеться «31» січня 2020 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.130.03 у ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32.

Автореферат розіслано «30» грудня 2019 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. В. Корольова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний транзитивний етап розвитку української державності, вектором розвитку якої визначено імплементація західних концептів верховенства права правової держави, зумовлює необхідність переоцінки окремих правових явищ. Превалювання нормативістського розуміння права і визнання правами людини лише тих можливостей, що закріплені у прескриптивному тексті та, відповідно, є результатом волевиявлення держави, впливало на сутність і зміст правової діяльності, яка багато в чому мала догматичний характер, що був іманентний і професійній культурі юриста.

Визнання людини як основної цінності, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки (ст. 3 Конституції України), а також закріплення принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України) стали основою відмови від превалювання юридичного нормативізму та імплементації положень природного розуміння права, а також фактором зміни аксіологічних основ правової діяльності та професійної культури юриста. Саме їх впровадження є метою реформи правничої освіти, що проводиться в Україні, а також зміни нормативно-правової основи організації та діяльності правника. Однак, інколи заходи з втілення положень цієї реформи носять несистемний та суперечливий характер, що зумовлено відсутністю цілісного бачення юриста, його культури та значення останньої у правничій діяльності, зокрема, та правовому поступі суспільства загалом. Адже саме високе значущє становище судових органів та можливість захистити особу правовими засобами визначаються як іманентні риси правової держави. Означене вказує на необхідність переосмислення сутності професійної культури юриста, адже реалізувати покладені на нього суспільством завдання щодо забезпечення реалізації прав людини на засадах верховенства права (у тому числі і в юридичних конфліктах з державою та органами публічної влади) зможе лише той юрист, для якого підґрунтям професійної культури є такі категорії як людська гідність, права людини, верховенство права, а не законність, особливо у обмеженому її розумінні.

Аналіз вітчизняної правничої літератури, у якій висвітлюється юридична діяльність, дозволяє дійти висновку про перманентний інтерес науковців до окресленої проблематики.

Існуючі на сьогодні наукові розробки професійної культури юриста та їхнє значення у юридичній практиці переважно ґрунтуються на розумінні цього явища у межах юридичного нормативізму і не враховують змін нормативно-правових актів у контексті підвищення довіри до суду та розширення змісту самоврядування правників.

Процес формування особи юриста, здатного виконувати свою роль у суспільстві, є надзвичайно актуальним і складним питанням, що вимагає пошуку нових способів та засобів організації навчання юристів, допуску юристів до професії, правового регулювання юридичної практичної діяльності тощо. Імплементація міжнародних стандартів прав людини у національну

правову систему потребує не лише створення ефективного правового механізму їх забезпечення, а й підготовки професіоналів-правників нового покоління, для яких людська гідність, права людини, справедливість є основою їхнього правового світогляду. Необхідність розробки теми дисертації посилюється у зв'язку з тим, що професія юриста не позбавлена значного впливу корупційних чинників, які деформують український юридичний соціум.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконане відповідно до Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що схвалена Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV, напряму «Світоглядні та методологічні проблеми праворозуміння, підвищення правової свідомості та правової культури в контексті глобалізації та євроінтеграції». Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, затвердженою постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.

Дисертаційну роботу проведено в межах науково-дослідної програми кафедри теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» – «Проблеми застосування норм права в процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0111U007821).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексне висвітлення загальнотеоретичних аспектів професійної культури юриста та її значення у юридичній практиці.

Для досягнення поставленої мети автором визначено наступні *завдання*:

- визначити сутність професійної культури юриста;
- розкрити зміст принципів професійної культури юриста;
- з'ясувати особливості формування професійної культури юриста;
- охарактеризувати нормативно-правове регулювання професійної культури юриста;
- розкрити сутність і зміст правової культури юриста як складову професійної культури юриста;
- охарактеризувати моральну культуру юриста як складову професійної культури юриста;
- здійснити аналіз політичної культури юриста як складової професійної культури юриста;
- висвітлити економічну культуру юриста як складову професійної культури юриста;
- провести дескрипцію моделей професійної культури юриста в Україні та Європі;
- з'ясувати особливості вимог юридичної практики до професійної культури юриста;
- висвітлити особливості професійної культури юриста в умовах сучасної сфери надання правничих послуг в Україні;
- з'ясувати стан професійної культури українського адвоката.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі формування та буття професійної культури юриста.

Предмет дослідження – професійна культура юриста та її значення для юридичної практики.

Методи дослідження. Комплексний характер предмету дослідження зумовлює необхідність використання для його пізнання системи філософських, загальнонаукових та спеціально наукових підходів та методів.

Основою наукової епістемології професійної культури юриста та її значення у юридичній практиці є діалектичний метод, який дозволяє розглянути предмет дослідження у його динаміці та взаємозв'язку з іншими соціальними, у тому числі правовими явищами (розділи 1, 2, 3).

Аксіологічний підхід дозволив з'ясувати сутність професійної культури юриста та її значення у юридичній практиці (підрозділи 1.1., 1.2., 3.1, 3.2., 3.3., 3.4.). За допомогою логічних методів – аналізу і синтезу, дедукції та індукції – визначено ознаки та сформульовано дефініції понять, що складають предмет дослідження, висновки тощо (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3., 2.4., 3.1.). Структурно-функціональний підхід дозволив охарактеризувати різні види культур, що складають систему професійної культури юриста (розділи 2.1., 2.2., 2.3., 2.4.).

Дескрипція нормативно-правового регулювання професійної культури юриста була проведена за допомогою формально-догматичного (юридико-технічного) методу (підрозділ 1.4.). Методи порівняльно-правового та правового моделювання застосовані для висвітлення моделей професійної культури юриста в Україні та Європі (підрозділ 3.1.), а також для характеристики особливостей професійної культури юриста (підрозділи 3.2., 3.3.).

Теоретико-методологічна та емпірична база дослідження. Значним внеском у розробку теми професійної культури юриста є праці В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, В.П. Бахіна, Т.В. Варфоломієвої, Ю.М. Грошевого, М.М. Гуренко-Вайцмана, С.Д. Гусарева, О.Г. Данильяна, М.І. Козюбри, В.В. Костицького, М.В. Костицького, А.М. Кучука, С.І. Максимова, О.В. Мінченко, Л.Р. Наливайко, О.О. Орлової, В.Ф. Опришка, О.Д. Святоцького, В.Ф. Сіренької, С.С. Сливки, О.В. Талдикіна, О.Д. Тихомирова, О.Ф. Фрицького, Р. Циппеліуса, О.Н. Ярмиша та ін., завдяки яким розширено джерельну базу пізнання сутності професійної культури юриста та її значення у юридичній практиці.

Емпіричною базою дослідження є національна судова практика та практика Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших у національній правничій науці комплексним дослідженням професійної культури юриста, що має важливе значення у повсякденній юридичній практиці, проведеним із урахуванням реформ у правничій галузі, у тому числі змін до чинної законодавчої бази.

Проведене дослідження професійної культури юриста та її значення у юридичній практиці дозволило обґрунтувати низку положень і висновків, що визначають наукову новизну, зокрема:

уперше:

- сформульовано авторську дефініцію поняття «професійна культура юриста» як мультикультурний феномен, що становить собою різновид загальної культури особи, сутність якого визначається онтологією правничої професії та відображає досвід діяльності правників як духовний, так і матеріальний, а також очікування соціуму щодо професійної діяльності юристів;

- обґрунтовано положення про диференціацію процесу формування професійної культури юриста з виокремленням трьох його етапів: 1) етап усвідомлення здобувачем вищої освіти призначення юриста, ознайомлення з функціональними обов'язками та особливостями роботи тієї чи іншої юридичної професії; 2) етап формування юриста як професіонала; 3) етап перманентного удосконалення майстерності;

- сформульовано авторську дефініцію понять «правова культура юриста» (категорія, що відображає правовий досвід та позначає систему правових цінностей, які, у сучасних умовах, включають верховенство права, людську гідність, справедливість); «моральна культура юриста» (категорія, якою позначається ступінь інтеріоризації юристом моральних норм та принципів, а також ставлення до них та їх реалізація як у професійній діяльності, так буденному житті юриста); «політична культура юриста» (категорія, що відображає політичні знання юриста, розуміння закономірностей і тенденцій функціонування та розвитку політичної системи суспільства, що є основою прийняття неупереджених рішень у правничій діяльності в умовах політичної трансформації); «економічна культура юриста» (внутрішня якісна характеристика особи юриста, що відображає ступінь оволодіння основами економічних знань, розуміння закономірностей і тенденцій функціонування та розвитку економіки як сфери життєдіяльності суспільства та їх використання у своїй професійній діяльності);

- виходячи з пресупозиційності положення відносно того, що принципи професійної культури юриста та моральні якості правника є межею розсуду при прийнятті рішення, обґрунтовано необхідність уніфікації професійних вимог до правників та її об'єктивації у формі нормативно-правового акту, що є особливо актуальним в умовах, коли професійні вимоги ігноруються, а професійне об'єднання не є ефективним регулятором професійного середовища. Важливим напрямом підвищення дієвості морально-етичних норм є запровадження стандартів поведінки на локальному рівні, зокрема у межах адвокатських об'єднань, що посилить контроль за реалізацією цих норм;

удосконалено:

- аргументацію про принцип верховенства права як основу формування професійної культури юриста, що зобов'язує юриста вчиняти активну протидію імплементації положень несправедливого закону, віддаючи пріоритет не закону, а праву. При цьому верховенство права не заперечує законність, яка є його складовою частиною. Водночас, законом є не будь-який нормативно-правовий акт, а лише той, який відповідає вимозі «якості закону», ґрунтується на верховенстві права. Лише за умови іманентності професійній культурі

юриста верховенства права, його можна вважати представником громадянського суспільства, що може приймати справедливі і неупереджені рішення, у тому числі і у спорах з органами публічної влади;

- класифікацію нормативних регуляторів морально-професійного аспекту правничої практичної діяльності, що включає два рівні кодексової структури: макро- та мікросфери. При цьому нормативні приписи, що визначають професійну культуру юриста об'єднуються у три групи: 1) міжнародні стандарти професійної діяльності юристів; 2) Конституція та закони України, які регулюють особливості та окремі процедури здійснення правничої практичної діяльності; 3) корпоративні норми.

- основи епістемології моделей професійної культури юриста в Україні та Європі з виокремлення у їх архітектоніці таких елементів: ідеологічний, морально-етичний, освітній, державно-політичний, контамінація яких дозволяє відтворити цілісний образ правника;

набули подальшого розвитку:

- ідеї про необхідність формування нового типу юриста, який, крім наявності відповідної кваліфікації, повинен бути професіоналом з властивими йому навичками комплексного вирішення проблем, критичного і креативного мислення, високої самоорганізації, з умінням керувати людьми та взаємодіяти з оточуючими; він має бути працездатним, і, водночас, з когнітивною гнучкістю та емоційним інтелектом;

- положення про іманентність юридичному ринку в Україні тенденцій інтеграції правників із застосуванням комплексного підходу до обслуговування клієнтів та розширення стартапів, використання ІТ засобів, що і визначають вектор розвитку юридичної професії та ринку юридичних послуг в Україні, висуваючи вимоги до професійної культури юриста.

Практичне значення одержаних результатів визначається у тому, що положення та висновки дисертаційного дослідження можна використати у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого пізнання професійної культури юриста та її значення у правничій практичній діяльності;

– *правозастосовній роботі* – для підвищення рівня професійної культури юристів;

– *освітньому процесі* – при підготовці навчально-методичних матеріалів з таких навчальних дисциплін як «Теорія держави і права», «Юридична деонтологія», «Філософія права» та ін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно. Сформульовані в дисертації положення і висновки, які виносяться на захист, розроблені автором особисто. У співавторстві з А. Й. Французом опубліковано наукову статтю «Загальна характеристика законодавства та норм, які мають вплив на формування професійної культури юриста», в якій дисертанту належать положення, що нормативні приписи, які визначають професійну культуру юриста об'єднуються у три групи: 1) міжнародні стандарти професійної діяльності юристів; 2) Конституція та закони України, які регулюють особливості та окремі процедури здійснення правничої практичної діяльності; 3) корпоративні норми. У співавторстві з А.

Й. Французом опубліковано наукову статтю «Етика – методологическая основа профессиональной культуры юриста», в якій дисертантом було опрацьовано теоретичне обґрунтування необхідності переосмислення морально-етичних факторів діяльності представників різних підгруп юридичних професій. У співавторстві з А. Й. Французом опубліковано тези доповіді «Проблемні аспекти професійної культури юриста», в якій дисертантом наголошується, що між професійною культурою юриста та станом правової системи відповідного суспільства існує діалектичний бінарний зв'язок: правова культура є фактором визначення змісту та сутності права та інших правових явищ. У свою чергу правова система, будучи системою правових явищ, визначає зміст і сутність правової культури юриста. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Положення та висновки дисертації були оприлюднені на: Науково-практичній конференції «Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України» (м. Київ, 21 жовтня 2015 р.); третій науково-практичній конференції «Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика» (м. Київ, 18 березня 2016 р.); п'ятій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (м. Івано-Франківськ, 15 квітня 2016 р.); Науково-практичній конференції «Українські перспективи у світовому розвитку» (м. Київ, 4 листопада 2016 р.).

Публікації. За результатом проведеного дослідження опубліковано 12 наукових праць, серед них 8 статей – у фахових юридичних виданнях, у тому числі 3 статті – у фахових виданнях іноземних держав, і 4 праці – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації обумовлені завданнями та метою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, з них 26 сторінок – список використаних джерел, що складається з 278 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання дослідження, виокремлено об'єкт і предмет дослідження, розкрито функціональні можливості методів дослідження, які застосовано в праці, обґрунтовано теоретико-методологічну та емпіричну базу, вказано на положення наукової новизни отриманих результатів, обґрунтовано практичне значення одержаних результатів дослідження, наведено відомості про апробацію матеріалів дисертації та публікації автора, а також зазначено структуру роботи та її обсяг.

Розділ 1. «Теоретико-правові засади професійної культури юриста» складається з чотирьох підрозділів, у яких з'ясовано сутність та особливості

формування професійної культури юриста; проаналізовано та розкрито зміст принципів професійної культури юриста; досліджено нормативно-правове регулювання професійної культури юриста.

У підрозділі 1.1 «Сутність професійної культури юриста» здійснено аналіз широкого кола наукових досліджень поняття та сутності професійної культури юриста дисертаційного та монографічного характеру, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Доведено актуальність пізнання теоретико-правових аспектів професійної культури юриста як різновиду загальної культури особи. Враховуючи широкий спектр наукових поглядів, що стосуються розуміння професійної культури юриста, зроблено висновок, що професійна культура юриста є мультикультурним феноменом, що являє собою різновид загальної культури особи, сутність якого визначається онтологією правничої професії та відображає досвід діяльності правників як духовний, так і матеріальний, а також очікування соціуму щодо професійної діяльності юриста.

Доведено, що між професійною культурою юриста та станом правової системи відповідного суспільства існує діалектичний бінарний зв'язок: правова культура є фактором визначення змісту та сутності права та інших правових явищ, у свою чергу, правова система, будучи системою правових явищ, визначає зміст і сутність правової культури юриста.

Підрозділ 1.2 «Принципи та соціальне спрямування професійної культури юриста» стосується аналізу доктринальних підходів до розуміння принципів та соціального спрямування професійної культури юриста.

Доведено, що у сучасних умовах здійснення професійної правничої діяльності фундаментальним її принципом, як і основою формування професійної культури юриста, має стати загальнолюдський принцип - принцип верховенства права. Принцип верховенства права зобов'язує юриста вчиняти активну протидію імплементації положень несправедливого закону, віддаючи пріоритет не закону, а праву. При цьому верховенство права не заперечує законність, яка є його складовою частиною. Водночас, законом є не будь-який нормативно-правовий акт, а лише той, який відповідає вимогам «якості закону», ґрунтується на верховенстві права.

У підрозділі 1.3 «Особливості формування професійної культури юриста. Професіоналізм юриста» обґрунтовано положення про диференціацію процесу формування професійної культури юриста з виокремленням трьох його етапів: 1) етап усвідомлення здобувачем вищої освіти призначення юриста, ознайомлення з функціональними обов'язками та особливостями роботи тієї чи іншої юридичної професії; 2) етап формування юриста як професіонала; 3) етап перманентного удосконалення майстерності.

Наголошується, що кожній з виокремлених стадій іманентні особливі форми і методи формування професійної культури, при цьому пресупозицією усього процесу загалом є інтенція юриста на захист прав людини, що відбувається на засадах верховенства права.

Доведено, що професіоналізм є важливою невід'ємною складовою професійної культури юриста. Найважливішим очікуванням від юриста є його високі та стабільні результати діяльності, яка відповідає вимогам гуманізму,

справедливості та ґрунтується не на правовому пуризмі, а на принципі верховенства права.

Зроблено висновок, що під професіоналізмом юриста варто розуміти комплексне явище, що включає систему спеціальних знань, умінь, навичок, цінностей, а також відображає ставлення до правничої діяльності, які є результатом процесу професійної соціалізації, що виражає спрямованість на підтримання порядку в соціумі та захист прав людини.

У підрозділі 1.4 «Нормативно-правове регулювання професійної культури юриста» акцентовано увагу на аналізі нормативного регулювання правничої діяльності у контексті вимог до юриста.

Зроблено висновок, що регулювання професійної культури юриста здійснюється через низку нормативних приписів, які доцільно об'єднати у три групи: 1) міжнародні стандарти професійної діяльності юриста; 2) Конституція та закони України, які регулюють особливості та окремі процедури здійснення правничої практичної діяльності; 3) корпоративні норми.

Водночас для окремих нормативних регуляторів, що складають третю групу, характерним є бінарний характер: маючи корпоративну сутність, їх прийняття здійснювалось за участю органів публічної влади.

Виходячи з пресупозиційності положення відносно того, що принципи професійної культури юриста та моральні якості правника є межею розсуду при прийнятті рішення, обґрунтована необхідність уніфікації професійних вимог до правників та її об'єктивації у формі нормативно-правового акту, що є особливо актуальним в умовах, коли професійні вимоги ігноруються, а професійне об'єднання не є ефективним регулятором професійного середовища. Важливим напрямом підвищення дієвості морально-етичних норм визначено запровадження стандартів поведінки на локальному рівні, зокрема у межах адвокатських об'єднань, що посилить контроль за реалізацією цих норм.

Розділ 2. «Класифікація видів культур, які входять до складу професійної культури юриста» складається із чотирьох підрозділів, у межах яких досліджуються види культур, що входять до складу професійної культури юриста. На підставі цього зроблено висновок, що правова, моральна, політична, економічна культури як елементи професійної культури є визначальними для формування юриста-професіонала.

У підрозділі 2.1 «Правова культура юриста» робиться висновок, що правова культура юриста і правова культура суспільства співвідносяться як частина і ціле, однак, правова культура юриста потребує критичного і творчого осмислення правових норм, законів і правових явищ з точки зору їх гуманістичного, демократичного і морального змісту. Відзначається, що правова культура юриста має бути зорієнтована на духовно-філософське усвідомлення духу природного і змісту позитивного права.

Сформульовано авторську дефініцію поняття «правова культура юриста» як складову професійної культури юриста, що відображає правовий досвід та позначає систему правових цінностей, які у сучасних умовах включають верховенство права, людську гідність, справедливість. Іманентною рисою сучасної правової культури юриста є відчуття справедливості (sense of justice),

що надає правовій культурі дискретний характер: з одного боку, це володіння формально-юридичними навиками і уміннями застосування юридичного інструментарію, з другого – сприйняття аксіологічних установок природно-правового розуміння та уміння оперувати правовими принципами.

У підрозділі 2.2 «*Моральна культура юриста*» продовжено дослідження видів культур, що входять до складу професійної культури юриста.

Доведено, що дихотомічний характер моралі, який передбачає її універсальність та релятивність, є фактором підвищених моральних вимог до правника, моральним обов'язком якого є імплементація універсальних моральних цінностей в суспільні відносини з метою його подальшого розвитку та утвердження людини, її прав як основної цінності.

Стверджується, що моральна культура дає змогу правнику усвідомити власні упущення та виробити шляхи їх виправлення, відчувати власну моральну відповідальність перед людьми, перед кожним громадянином, не забуваючи про «кредит довіри» йому та про необхідність відстоювати правду.

Сформульовано авторську дефініцію поняття «моральна культура юриста» як складову професійної культури юриста, якою позначається ступінь інтеріоризації юристом моральних норм та принципів, а також ставлення до них та їх реалізація як у професійній діяльності, так буденному житті юриста.

У підрозділі 2.3 «*Політична культура юриста*» вказано, що політична культура юриста увібрала в себе ті структурні елементи усіх видів політичних субкультур, які необхідні у юридичній діяльності. Тому політична культура юриста тісно пов'язана з політичною культурою суспільства, окремих соціальних груп та осіб.

Сформульовано авторську дефініцію поняття «політична культура юриста» як складову професійної культури юриста, що відображає політичні знання юриста, розуміння закономірностей і тенденцій функціонування та розвитку політичної системи суспільства, які є основою прийняття неупереджених рішень у правничій діяльності в умовах політичної трансформації.

У підрозділі 2.4 «*Економічна культура юриста*» підсумовано, що в умовах перманентних змін економічної ситуації та ринкової економіки важливим напрямом удосконалення професійної культури юриста є розвиток його економічної культури.

Сформульовано авторську дефініцію поняття «економічна культура юриста» як складову професійної культури юриста, що відображає ступінь оволодіння основами економічних знань, розуміння закономірностей і тенденцій функціонування та розвитку економіки як сфери життєдіяльності суспільства та їх використання у своїй професійній діяльності.

Розділ 3. «Значення професійної культури юриста в юридичній практиці» складається з чотирьох підрозділів, у яких здійснено порівняльний аналіз моделей професійної культури юриста в Україні та країнах ЄС; зроблено висновок, що правова реформа в Україні, зокрема реформа правничої освіти, спрямована на імплементацію європейської моделі правника.

У підрозділі 3.1 «Модель професійної культури юриста в Україні та Європі» здійснено аналіз чотирьох моделей професійної культури юриста: ідеологічної, морально-етичної, освітньої, державно-політичної, контамінація яких дозволяє відтворити цілісний образ правника.

Аналіз основних моделей професійної культури юриста в Україні та Європі дає можливість сформулювати висновок про те, що основні вимоги до юридичної професії в Україні формувались під впливом вже сформованої практики з Європи. Разом з тим, ідеологічна та державно-політична модель професійної культури юриста має значні відмінності від європейських країн, що обумовлено нестабільністю та постійною політичною трансформацією в нашій державі.

Обґрунтовано, що пріоритетним напрямком розвитку юридичної професії у 2018-2020 роках має стати наближення до європейських стандартів юридичної діяльності, що повинно відображатись як у нормативному забезпеченні, так і в повсякденній діяльності юристів в Україні.

У підрозділі 3.2 «Особливості вимог юридичної практики до професійної культури юриста» наголошено на тому, що правнича практична діяльність, маючи іманентні риси, що дозволяють відокремити її від інших сфер соціальної діяльності та визначають її специфіку, є фактором необхідності формування професійної культури сучасного правника, який має бути високоінтелектуальною та неординарною особою, що здатна вирішувати складні соціальні питання в умовах швидкоплинного часу.

Кваліфікація правника указує на можливості виконання ним функцій, визначених законодавством, професіоналізм же правника є іманентною ознакою його професійної культури.

У підрозділі 3.3 «Професійна культура юриста в умовах сучасної сфери надання правничих послуг в Україні» акцентовано увагу на тому, що ринок юридичних послуг (як і інші сфери соціальної економічної діяльності) залежить від стану розвитку економіки. Відтак, поштовхом для розвитку юридичних послуг у нашій державі може стати сталий розвиток економіки, який, у свою чергу, є можливим за умови усунення низки негативних факторів, зокрема корупції.

Зроблено висновок про іманентність юридичному ринку в Україні тенденції інтеграції правників із застосуванням комплексного підходу до обслуговування клієнтів та розширення стартапів, використання ІТ засобів, що і визначають вектор розвитку юридичної професії та ринку юридичних послуг в Україні, висуваючи вимоги до професійної культури юриста. В умовах перманентних змін економічної ситуації та ринкової економіки важливим напрямом удосконалення професійної культури юриста є розвиток його економічної культури.

Наголошено на необхідність формування нового типу юриста, який, крім наявності відповідної кваліфікації, повинен бути професіоналом з властивими йому навичками комплексного вирішення проблем, критичного і креативного мислення, високої самоорганізації, з умінням керувати людьми та взаємодіяти з

оточуючими; він має бути працездатним, і, водночас, з когнітивною гнучкістю та емоційним інтелектом.

У підрозділі 3.4 «Сучасний стан професійної культури українського адвоката» показано, що у сфері діяльності української адвокатури питанню професійної етики властивий бінарний характер. З одного боку, існують формальні етичні кодекси (при цьому фактично усі адвокати не висловлюються проти існування таких норм), з другого боку, нереалізованість значної кількості норм цих кодексів не сприймається адвокатами як порушення, що має тягти за собою відповідальність.

ВИСНОВКИ

У дисертації міститься теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у встановленні теоретико-правових аспектів професійної культури юриста та її значення у юридичній практиці. Основними науковими і практичними результатами роботи є такі висновки:

1. Професійна культура юриста є мультикультурним феноменом, що являє собою різновид загальної культури особи, сутність якого визначається онтологією правничої професії та відображає досвід діяльності правників як духовний, так і матеріальний, а також очікування соціуму щодо професійної діяльності юриста.

Між професійною культурою юриста та станом правової системи відповідного суспільства існує діалектичний бінарний зв'язок: правова культура є фактором визначення змісту та сутності права та інших правових явищ, водночас правова система, будучи системою правових явищ, визначає зміст і сутність правової культури юриста.

2. Професіоналізм є важливою невід'ємною складовою професійної культури правника. Найважливішим очікуванням від юриста є його високі та стабільні результати діяльності, яка відповідає вимогам гуманізму, справедливості та ґрунтується не на правовому пуризмі, а на принципі верховенства права.

У сучасних умовах здійснення професійної правничої діяльності фундаментальним її принципом, як і основою формування професійної культури юриста, має стати принцип верховенства права. Принцип верховенства права зобов'язує юриста вчиняти активну протидію імплементації положень несправедливого закону, віддаючи пріоритет не закону, а праву. При цьому верховенство права не заперечує законність, яка є його складовою частиною. Водночас законом є не будь-який нормативно-правовий акт, а лише той, який відповідає вимогам «якості закону» та ґрунтується на верховенстві права.

Лише за умови іманентності професійній культурі юриста верховенства права, його можна вважати представником громадянського суспільства, що може приймати справедливі і неупереджені рішення, у тому числі і у спорах з органами публічної влади.

3. Диференціація процесу формування професійної культури юриста дозволяє виокремити три його етапи: 1) етап усвідомлення здобувачем вищої

освіти призначення юриста, ознайомлення з функціональними обов'язками та особливостями роботи тієї чи іншої юридичної професії; 2) етап формування юриста як професіонала; 3) етап перманентного удосконалення майстерності.

Кожній з виокремлених стадій іманентні особливі форми і методи формування професійної культури, при цьому пресупозицією усього процесу загалом є інтенція юриста на захист прав людини, що відбувається на засадах верховенства права.

Під професіоналізмом юриста варто розуміти комплексне явище, що включає систему спеціальних знань, умінь, навичок, цінностей, а також відображає ставлення до правничої діяльності, які є результатом процесу професійної соціалізації, яке виражає спрямованість на захист людських прав, забезпечення порядку у соціумі.

4. Аналіз нормативних регуляторів морально-професійного аспекту правничої практичної діяльності указує на їх дискретний характер, що містить два рівні кодексової структури: макро- та мікросфери. Першій з них іманентним є виявлення концепцій загальнокультурного та універсального значення, що є аксіологічною складовою моральної свідомості соціуму.

Регулювання професійної культури юриста здійснюється через низку нормативних приписів, які доцільно об'єднати у три групи: 1) міжнародні стандарти професійної діяльності юристів; 2) Конституція та закони України, які регулюють особливості та окремі процедури здійснення правничої практичної діяльності; 3) корпоративні норми. При цьому для окремих нормативних регуляторів, що складають третю групу, характерним є бінарний характер: маючи корпоративну сутність, їх прийняття здійснювалось за участю органів публічної влади.

Грунтуючись на пресупозиційності положення відносно того, що принципи професійної культури юриста та моральні якості правника як меж розсуду при прийнятті рішення, існує необхідність уніфікації професійних вимог до правників та її об'єктивації у формі нормативно-правового акту, що є особливо актуальним в умовах, коли професійні вимоги ігноруються, а професійне об'єднання не є ефективним регулятором професійного середовища. Пріоритетним напрямком розвитку юридичної професії у 2018-2020 роках має стати наближення до європейських стандартів правничої діяльності, що повинно відображатись як у нормативному забезпеченні, так і в повсякденній діяльності юристів в Україні.

5. Під правовою культурою, як складовою професійної культури юриста, слід розуміти категорію, що відображає правовий досвід та позначає систему правових цінностей, які у сучасних умовах включають верховенство права, людську гідність, справедливість. Іманентною рисою сучасної правової культури юриста є відчуття справедливості (sense of justice), що надає правовій культурі дискретний характер: з одного боку, це володіння формально-юридичними навиками і вміннями застосування юридичного інструментарію, з другого – сприйняття аксіологічних установок природно-правового розуміння та вміння оперувати правовими принципами.

6. Моральна культура юриста є підґрунтям формування правової культури юриста. Дихотомічний характер моралі, що передбачає її універсальність та релятивність, є фактором підвищених моральних вимог до правника, моральним обов'язком якого є імплементація універсальних моральних цінностей в суспільні відносини з метою його подальшого розвитку та утвердження людини, її прав як основних цінностей.

Під моральною культурою, як складовою професійної культури юриста, слід розуміти категорію, якою позначається ступінь інтеріоризації юристом моральних норм та принципів, а також ставлення до них та їх реалізація як у професійній діяльності, так буденному житті юриста.

7. Публічна (політична) влада як сутнісна ознака держави є фактором необхідності володіння правником політичною культурою, що, у свою чергу, є чинником розбудови демократичної, правової держави. Саме право, правова аксіологія і такі цінності як права людини, честь і гідність, верховенство права та ін. визначає напрям розвитку політичної системи суспільства.

Під політичною культурою, як складовою професійної культури юриста, слід розуміти категорію, що відображає політичні знання юриста, розуміння закономірностей і тенденцій функціонування та розвитку політичної системи суспільства, які є основою прийняття неупереджених рішень у правничій діяльності в умовах політичної трансформації.

8. Під економічною культурою, як складовою професійної культури юриста, слід розуміти внутрішню якісну характеристику особи юриста, що відображає ступінь оволодіння основами економічних знань, розуміння закономірностей і тенденцій функціонування та розвитку економіки як сфери життєдіяльності суспільства та їх використання у своїй професійній діяльності.

В умовах перманентних змін економічної ситуації та ринкової економіки важливим напрямом удосконалення професійної культури юриста є розвиток його економічної культури.

9. Епістемологія моделей професійної культури юриста в Україні та Європі передбачає виокремлення у архітектоніці таких моделей наступних елементів: ідеологічний, морально-етичний, освітній, державно-політичний, контамінація яких дозволяє відтворити цілісний образ правника. Саме означені аспекти моделі указують на особливості особистості юриста у межах європейських держав та України. Іманентність європейській моделі юриста антропоцентризму, індивідуалізму, розуміння людини як універсаму зумовлює необхідність визнання як основного завдання юриста захисту людських прав, а також публічності особи правника.

Правова реформа в Україні, зокрема правничої освіти, спрямована на імплементацію європейської моделі правника.

10. У світі, що глобалізується та інтенсивно змінюється, юридична практика потребує нового типу правника, який, крім наявності відповідної кваліфікації, повинен бути професіоналом з властивими йому навичками комплексного вирішення проблем, критичного і креативного мислення, високої самоорганізації, з умінням керувати людьми та взаємодіяти з оточуючими; він має бути працездатним, і водночас з когнітивною гнучкістю та емоційним

інтелектом. Відтак, кваліфікація правника указує на можливості виконання ним функцій, визначених законодавством, професіоналізм же правника є іманентною ознакою його професійної культури.

Важливим засобом набуття необхідних компетентностей є належна гуманітарна підготовка, а також фундаментальна теоретико-правова підготовка, яка забезпечує оволодіння принципами права та інтегрованими правничими знаннями, що є фактором ефективного розв'язання правничих конфліктів в умовах диференціації та спеціалізації юридичного знання та професії юриста.

11. Глобалізаційні процеси та епоха інформаційного суспільства є важливими факторами змін сфери соціальних послуг, у тому числі й правничих. Юридичному ринку в Україні властиві тенденції інтеграції правників із застосуванням комплексного підходу до обслуговування клієнтів та розширення стартапів, використання ІТ сфери, що і визначають вектор розвитку юридичної професії та ринку юридичних послуг в Україні, висуваючи вимоги до професійної культури юриста.

Трансформація сфери юридичних послуг, змісту класичних компетенцій є аттрактором змін вимог до юриста з іманентним йому емоційним інтелектом, який, зокрема має бути спроможним до комплексного вирішення юридичних проблем та поєднувати одночасно як критичне мислення, так і когнітивну гнучкість.

12. Етичні норми діяльності адвоката в національних умовах поки ще не стали ефективним засобом регулювання соціальної поведінки правника. До них існує переважно формальне відношення. Утіленню в національну правову систему принципів верховенства права зумовлює, зокрема, необхідність переосмислення морально-етичних факторів діяльності адвоката. В Україні нагальною необхідністю є легалізація доходів приватного ринку юридичних послуг, фактором яких має стати введення ІТ засобів, перехід з готівкового розрахунку на безготівковий.

Важливим напрямом підвищення дієвості морально-етичних норм є запровадження стандартів поведінки на локальному рівні, зокрема у межах адвокатських об'єднань, що посилить контроль за реалізацією цих норм. Крім цього, важливим засобом підвищення ефективності етичних правил є юридична спільнота, яка через громадські об'єднання сприяє саморегуляції правничої сфери та підтриманню у соціумі позитивного іміджу адвоката.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Аронов Ян, Француз А. Й. Загальна характеристика законодавства та норм, які мають вплив на формування професійної культури юриста. Правничий вісник Університету «КРОК». Київ. 2016. Вип.22. С.18-22.
2. Аронов Ян. Теоретико-правові аспекти адвокатської таємниці як соціально-етичні спрямування професійної культури юриста. Правничий вісник Університету «КРОК». Київ. 2016. Вип.23. С.57-65.

3. Аронов Ян. Професійна культура юриста як конституційний критерій суспільної проблеми України (теоретико правові аспекти). Правничий вісник Університету «КРОК». Київ. 2016. Вип.24. С.41-46.

4. Аронов Ян. Правова культура юриста. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2018. – №. 5 (17). С.72-77.

5. Аронов Ян. Нормативно-правове регулювання професійної культури юриста. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст] : *Збірник наукових статей*. Випуск 47. - Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. С. 3-14.

Статті у наукових періодичних виданнях з юридичних наук інших держав:

6. Аронов Ян, Француз А.Й. Этика – методологическая основа профессиональной культуры юриста. Вестник Полоцкого государственного университета серия D. Экономические и юридические науки. 2016. №13. С. 129-132.

7. Aronov Yan. The Oriental Aspects of the Professional Culture of Lawyer in the European Union //International Scientific Journal. Georgia, Tbilisi. 2018. №1(4). P. 242-246.

8. Аронов Ян. Модель профессиональной культуры юриста в Украине и Европе. Национальный юридический журнал: теория и практика. Научно-практическое правовое издание республика Молдова. 2019. №2-2. (36). P. 5-8.

Матеріали наукових конференцій:

9. Аронов Ян, Француз А.Й. Проблемні аспекти професійної культури юриста. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: збірник матеріалів п'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 15 квітня 2016 року). Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2016. С.40-42.

10. Аронов Ян. Актуальные аспекты профессиональной культуры юриста и ее значение в юридической практике. *Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України*: матеріали Науково-практичної конференції (Київ, 21 жовтня 2015 року). Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2015. С.313-314.

11. Аронов Ян Сутність економічної культури юриста в Україні. *Українські перспективи у світовому розвитку* : матеріали Науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2016 р.). Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2016. С.28-29.

12. Аронов Ян Особливості Європейської моделі професійної культури юриста. *Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика*: Збірник матеріалів III Науково-практичної конференції (м. Київ, 18 березня 2016 р.). Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2016. С. 12-14.

АНОТАЦІЯ

Аронов Ян – Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці. - *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Київ, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-правових аспектів професійної культури юриста та її значенню у юридичній практиці. Здійснено аналіз сутності професійної культури юриста, на підставі чого зроблено висновок, що професійна культура юриста є мультикультурним феноменом, яка уособлює різновид загальної культури особи, сутність якого визначається онтологією правничої професії та відображає досвід діяльності правників як духовний, так і матеріальний, а також очікування соціуму щодо професійної діяльності юриста. Обґрунтовано положення про диференціацію процесу формування професійної культури юриста з виокремленням трьох його етапів.

Сформульовано поняття «правова культура юриста»; «моральна культура юриста»; «політична культура юриста»; «економічна культура юриста».

Обґрунтовано необхідність уніфікації професійних вимог до правників та її об'єктивації у формі нормативно-правового акту, що є особливо актуальним в умовах, коли професійні вимоги ігноруються, а професійне об'єднання не є ефективним регулятором фахового середовища. Важливим напрямом підвищення дієвості морально-етичних норм є запровадження стандартів поведінки на локальному рівні, зокрема у межах адвокатських об'єднань, що посилює контроль за реалізацією цих норм.

Аргументовано положення про необхідність формування нового типу юриста, який, крім наявності відповідної кваліфікації, повинен бути професіоналом з властивими йому навичками комплексного вирішення проблем, критичного і креативного мислення, високої самоорганізації, з умінням керувати людьми та взаємодіяти з оточуючими; він має бути працездатним, а також з когнітивною гнучкістю та емоційним інтелектом.

Епістемологія моделей професійної культури юриста в Україні та Європі передбачає виокремлення у архітектоніці таких моделей наступних елементів: ідеологічний, морально-етичний, освітній, державно-політичний, контамінація яких дозволяє відтворити цілісний образ правника.

Доведено, що пріоритетним напрямком розвитку юридичної професії у 2018-2020 роках має стати наближення до європейських стандартів юридичної діяльності, що повинно відобразитись як у нормативному забезпеченні, так і в повсякденній діяльності юриста в Україні.

Ключові слова: економічна культура юриста, модель професійної культури юриста, моральна культура юриста, політична культура юриста, правова культура юриста, професійна культура юриста.

АННОТАЦИЯ

Аронов Ян - Профессиональная культура юриста и ее значение в юридической практике. - *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. - Высшее учебное заведение «Университет экономики и права «КРОК». - Киев, 2019.

Диссертация посвящена исследованию теоретико-правовых аспектов профессиональной культуры юриста и ее значению в юридической практике. Проанализирована сущность профессиональной культуры юриста на основании чего сделан вывод, что профессиональная культура юриста является мультикультурным феноменом, представляет собой разновидность общей культуры личности, сущность которого определяется онтологией юридической профессии и отражает опыт деятельности юристов как духовный, так и материальный, а также ожидания социума от профессиональной деятельности юристов. Обосновано положение о дифференциации процесса формирования профессиональной культуры юриста с выделением трех его этапов.

Сформулированы понятия «правовая культура юриста»; «нравственная культура юриста»; «политическая культура юриста»; «экономическая культура юриста».

Обоснована необходимость унификации профессиональных требований к юристам и ее объективации в форме нормативно-правового акта, что особенно актуально в условиях, когда профессиональные требования игнорируются, а профессиональное объединение не является эффективным регулятором профессиональной среды. Важным направлением повышения действенности морально-этических норм является внедрение стандартов поведения на локальном уровне, в частности в рамках адвокатских объединений, что усилит контроль за реализацией этих норм.

Аргументировано положение о необходимости формирования нового типа юриста, помимо наличия соответствующей квалификации, должен быть профессионалом с присущими ему навыками комплексного решения проблем, критического и креативного мышления, высокой самоорганизацией, с умением управлять людьми и взаимодействовать с окружающими; он должен быть работоспособным, а также с когнитивной гибкостью и эмоциональным интеллектом.

Эпистемология моделей профессиональной культуры юриста в Украине и Европе предусматривает выделение в архитектонике таких моделей следующих элементов: идеологический, морально-этический, образовательный, государственно-политический, контаминация которых позволяет воссоздать целостный образ юриста.

Доказано, что приоритетным направлением развития юридической профессии в 2018-2020 годах должно стать приближение к европейским стандартам юридической деятельности, что должно отображаться как в

нормативном обеспечении, так и в повседневной деятельности юристов в Украине.

Ключевые слова: экономическая культура юриста, модель профессиональной культуры юриста, нравственная культура юриста, политическая культура юриста, правовая культура юриста, профессиональная культура юриста.

ANNOTATION

Aronov Ya. Professional Culture of a Lawyer and its Importance for Legal Practice. – *Manuscript.*

Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – University of Economics and Law “KROK”. – Kyiv, 2019.

The dissertation covers theoretical and legal aspects of the professional culture of a lawyer and its importance for legal practice. The thesis work reflects results from the analysis of the essence of “professional culture of a lawyer” term, that refers the term to a multicultural phenomenon, which is being recognized as a kind of general culture of a person, the essence of which is determined by the ontology of the legal profession and which reflects work experience of a lawyers, both spiritual and material, and also – societal expectations on professional activities of a lawyers. The author substantiates the provision on the differentiation of the process of formation of the professional culture of a lawyer with the distinction of its three stages.

The thesis formulates the definition of the concepts of “legal culture of a lawyer”; “moral culture of a lawyer”; “political culture of a lawyer”; “economic culture of a lawyer”.

The dissertation justifies the necessity of unification of professional requirements for lawyers and its objectification in the form of a normative and legal act, which is especially relevant in conditions when the professional requirements are being ignored, and the professional association is not an effective regulator of the professional environment. The introduction of standard for behavior at the local level, in particular within the framework of lawyer associations, which will strengthen the control over the implementation of these norms, will be an important direction for increasing the effectiveness of moral and ethical norms.

The paper also gives reasons for the provision on the necessity to form a new type of a lawyer, who in addition to appropriate qualification, should be a professional with the skills of integrated solution of the problems, critical and creative thinking, high self-organization, the ability to manage people and to interact with others; he/she must be a hard-working person with cognitive flexibility and emotional intelligence.

Epistemology of the models of professional culture of a lawyer in Ukraine and Europe provides for the isolation in the architectonics of specified models of the following elements: ideological, moral and ethical, educational, state and political, contamination of which allows to recreate the integral image of a lawyer.

It is substantiated that the approximation to the European standards of legal activities should become a priority direction of the legal profession development

during 2018-2020, which should be reflected both in normative acts and in the day-to-day activities of lawyers in Ukraine.

Key words: economic culture of a lawyer, model of professional culture of a lawyer, moral culture of a lawyer, political culture of a lawyer, legal culture of a lawyer, professional culture of a lawyer.